

Het onderzoek waarover hieronder verslag wordt uitgebracht werd ten dele gesubsidieerd door de Wetenschappelijke Raad voor advies voor gezondheidsopvoeding bij het Ministerie van volksgezondheid (Rode Kruis van België) en mogelijk gemaakt dank zij de medewerking van de Werkgroep 'anti-roken' van het 1ste dokt. geneeskunde Rijksuniversiteit Gent 1973-74 en de B.R.T.-afdeling Vlaamse Televisie (programma Verover de Aarde).

Het artikel werd reeds eerder gepubliceerd in het «Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde», 55 (1977), 214-217, 233.

Prof. dr. K. VUYLSTEEK is directeur van de Dienst voor hygiëne en sociale geneeskunde van het Academisch Ziekenhuis te Gent.

Invloed op de rookgewoonten in een rurale gemeenschap van een via het televisie-medium éénmalig aangeboden informatieprogramma over het roken

k. vuylsteek e.a.

1. Inleiding

De beschikbaarheid van het TV-medium tot verstrekken van informatie over ziekte en gezondheid, over preventieve en curatieve gezondheidszorg, heeft bij vele medici en gezondheidszorgers heel wat verwachtingen uitgelokt. Nochtans, met wat reeds bekend was over gezondheidskennis en gezondheidsgedrag in een populatie, o.m. over de discrepantie tussen die kennis en het gedrag, was het zeker aangewezen om niet al te optimistisch te zijn.

Nauwkeurige gegevens over resultaten van dergelijke informatieve programma's zijn eerder zeldzaam en er zijn weinig concrete evaluatie-resultaten gepubliceerd welke peilen naar de late invloeden van een gezondheidsinformatieprogramma over het roken van sigaretten. Wel zijn er enkele gegevens bekend over het onmiddellijke effect. (Vuylsteek e.a. 1973, Preston 1970, VICC Technical report series 1969).

2. Doelstelling van het onderzoek

In samenwerking met de Wetenschappelijke raad voor advies voor gezondheidsopvoeding en de Vlaamse TV werd door de Dienst voor hygiëne en sociale geneeskunde van de Rijksuniversiteit Gent gepoogd na te gaan welke de 'impact' is geweest van een éénmalige televisie-uitzending in een rurale gemeenschap. De opzet was na te gaan welk het effect was op het rookgedrag, (meer bepaald het roken van sigaretten), één jaar na de TV-uitzending in een rurale gemeenschap in Vlaanderen (Gemeente Huise).

Onderzoek naar wijziging van het rookgedrag bij de inwoners van een kleine rurale gemeente in België, opgetreden in de loop van één jaar na een éénmalige TV-uitzending over het roken, toont een duidelijke verandering. Er was daarenboven een significant verschil tussen de rokers-kijkers en rokers-niet-kijkers; van de eersten zijn er in de loop van het observatiejaar 12,7 % gestopt met roken t.o.v. 6,8 procent bij de niet-kijkers;

Er waren eveneens tweemaal meer rokers-kijkers dan rokers-niet-kijkers die het verbruik aan sigaretten verminderten. Bijna 13 procent van wie het roken naliet of minder ging roken heeft daarover (ook) advies gevraagd aan een arts. Alhoewel uiteraard het één-jaar resultaat niet louter aan de specifieke TV-uitzending kan worden toegeschreven, mag toch een nuttig effect worden vastgesteld.

3. Proefopstelling

De proefopstelling kan als volgt worden geschematiseerd.

3.1. Populatie en methode

3.1.1. Als populatie werd de gemeente Huise uitgekozen, een klassieke Vlaamse gemeente met een typische dorpsstraat en nog sterk uitgesproken ruraal karakter. Enkele relevante demografische en sociale karakteristieken zijn weergegeven in de tabellen 1, 2 en 3.

3.1.2. In deze gemeente werd eind augustus 1973 gepeld naar de rookgewoonten door een enquête bij alle in aanmerking komende inwoners boven de 11 jaar. (De vragenlijst is op aanvraag bij de auteurs verkrijgbaar). De respons was 85,6 %. De situatie qua rookgewoonten blijkt uit de Tabellen 4, 5, 6 en 7.

3.2. TV-uitzending 18 september 1973

De uitzending vond plaats 's avonds, na de nieuwsuitzending van 20u. en werd verzorgd door de BRT Vlaamse televisie; wetenschappelijke uitzending: 'Verover de aarde; experiment Lembeke', een programma van Piet de Valkeneer, Stephen Mores, Wim Offeciers en Jerome Verhaege.

3.3. Evaluatie door na-enquête

De bevolkingsgroep van Huise werd in september 1974 op-

nieuw gevraagd naar de rookgewoonten, met dezelfde methode en techniek als één jaar tevoren. De respons bedroeg 91,2 %.

4. Resultaten

4.1. Kijkdichtheid

De globale kijkdichtheid bedroeg 18 à 20 %. Van de rokers heeft 24 % de programma-uitzending gevolgd.

4.2. Rookgewoonten

De situatie qua rookgewoonten in september 1974 is voorgesteld in de Tabellen 8, 9 en 10.

4.3. Evolutie van de rookgewoonten

De evolutie van de rookgewoonten over het verloop van één jaar is weergegeven in de Tabellen 10 en 11.

De categorieën zoals genoemd in Tabellen 10 en 11, zijn als volgt gedefinieerd :

a gestopt met roken : opgehouden met sigarettenroken na de televisie-uitzending en nog niet begonnen op het moment van de na-enquête ;

b definitief verminderd : het sigaretten-verbruik is gereduceerd en zo gebleven tot op het ogenblik van de na-enquête ;

c tijdelijk gestopt of verminderd : de groep waarvan de betrokkenen het sigaretten-roken hebben gestopt of het sigaretten-verbruik verminderd doch slechts zeer kortstondig en die, één jaar later, opnieuw de oorspronkelijke rookgewoonten hebben aangenomen ;

d onbeïnvloed rookgedrag : er is geen wijziging opgetreden in het rookgedrag ;

e vermeerderd sigaretten-verbruik : de groep personen die in de loop van het voorbije jaar meer zijn gaan roken ;

f weer begonnen met roken : 7 waren gestopt vóór 18 september 1973 (TV-uitzending) maar begonnen weer te roken in de loop van 1973-1974 ;

g nieuwe rokers : groep van niet-rokers bij de eerste onderzaging en wel-rokers één jaar later.

Van de 150 rokers-kijkers zijn er blijkens Tabel 12 92 'onverschillig' gebleven aan de boodschap ; 19 zijn met sigarettenroken opgehouden of 12,7 %.

Van de 473 rokers-niet-kijkers waren er 32 gestopt met roken één jaar na de voor-enquête of 6,8 %. De toetsing van het verschil tussen rokers-kijkers en rokers-niet-kijkers levert een duidelijk significant verschil op t.o.v. de verdeling over de vier categorieën.

Tabel 1. Enkele demografische gegevens over de gemeente Huisse*

aantal inwoners	
- totaal	2810
- mannen	1415 (50,35 %)
- vrouwen	1395 (49,65 %)
aantal gezinnen	± 800
gezinsgrootte	3,6/gezin

* oppervlakte 1701 ha.

Tabel 2. Beroepsbevolking van de gemeente Huisse

bedienden	200
arbeiders	595
zelfstandigen	113

Tabel 3. Verdeling van de bevolking van de gemeente Huisse in leeftijdsklassen

leeftijdsklasse	n
0-10 jaar	461
11-19 jaar	462
20-29 jaar	332
30-39 jaar	355
40-49 jaar	353
50-59 jaar	258
60-69 jaar	260
70-79 jaar	204
80-89 jaar	69
90 en + jaar	7

Tabel 4. Indeling naar rookgewoonten, status augustus 1973, gemeente Huisse

rookgedrag	n	%
niet-rokers	1160	60,1
ex-rokers	146	7,6
rokers*	618	32,0
geen informatie	7	0,3
totaal	1931	100,0

* ten minste 1 sigaret (= 1 gram) per dag.

Tabel 5. Rookgewoonten, status augustus 1973, gemeente Huisse, per leeftijdsklasse, mannen (n = 968)

leeftijdsklasse (jaren)	n	rokers		niet-rokers	ex-rokers	geen inform.
		aantal	procent			
11-19	173	49	28,3	120	4	-
20-29	144	84	58,3	46	14	-
30-39	148	91	61,5	34	23	-
40-49	164	105	64,0	35	23	1
50-59	110	77	70,0	23	8	2
60-69	113	69	61,0	16	27	1
70-79	77	49	63,4	14	14	-
80-89	38	17	44,7	12	7	2
90 en +	1	1	100,0	0	0	-
totaal	968	542	55,99	300	120	6

Tabel 6. Rookgewoonten, status augustus 1973, gemeente Huise, per leeftijdsklasse, vrouwen (n = 963)

leeftijdsklasse (jaren)	n	rokers		niet- rokers n	ex- rokers n	geen inform. n
		aantal	procent			
11-19	160	31	19,4	122	7	-
20-29	118	29	24,6	79	9	1
30-39	137	8	5,8	125	4	-
40-49	149	1	0,7	144	4	-
50-59	113	2	1,7	111	0	-
60-69	130	1	0,8	128	1	-
70-79	104	2	1,9	101	1	-
80-89	45	1	2,2	44	0	-
90 en +	7	1	14,2	6	0	-
totaal	963	76	7,89	860	26	1

Tabel 7. Overzicht van de rookgewoonten, status augustus 1973, gemeente Huise, gedifferentieerd volgens mannen en vrouwen, in procenten.

rookgedrag	mannen	vrouwen
niet-rokers	30,99	89,30
ex-rokers	12,40	2,70
rokers	55,99	7,89
geen informatie	0,62	0,10

Tabel 8. Rookgewoonten, status september 1974, gemeente Huise, per leeftijdsklasse, mannen (n = 1018)

leeftijdsklasse (jaren)	n	rokers		niet- rokers n	ex- rokers n	geen inform. n
		aantal	procent			
11-19	184	38	20,6	142	4	-
20-29	174	100	57,4	48	26	-
30-39	150	85	56,6	36	29	-
40-49	173	104	60,1	41	28	-
50-59	98	64	65,3	23	11	-
60-69	125	70	56,0	19	35	1
70-79	81	51	62,9	13	17	-
80-89	33	15	45,4	9	9	-
90 en +	0	0	0,0	0	0	-
totaal	1018	527	51,77	331	159	1

Tabel 9. Rookgewoonten, status september 1974, gemeente Huise, per leeftijdsklasse, vrouwen (n = 1003)

leeftijdsklasse (jaren)	n	rokers		niet- rokers n	ex- rokers n	geen inform. n
		aantal	procent			
11-19	164	25	15,2	136	3	-
20-29	129	25	19,3	91	13	-
30-39	142	12	8,4	125	5	-
40-49	159	2	1,2	154	3	-
50-59	117	2	1,7	115	0	-
60-69	135	3	2,2	131	1	-
70-79	112	1	0,9	111	0	-
80-89	40	1	2,5	38	1	-
90 en +	5	0	0	5	0	-
totaal	1003	71	7,08	906	26	0

Tabel 10. Algemeen overzicht van de globale evolutie van de rookgewoonten over één jaar, gemeente Huise, op basis van de antwoorden op de vragenlijst in de enquête van september 1974, mannen en vrouwen.

rookgewoonten	n	%
gestopt met roken sinds sept. 1973	54	8,3
rokers september 1974	598	91,7
ten opzichte van sept. 1973 :		
definitief verminderd	93	14,3
tijdelijk gestopt of verminderd	39	6,0
onbeïnvloed rookgedrag	422	64,7
vermeerderd sigarettenverbruik	31	4,7
weer begonnen met roken	6	0,9
nieuwe rokers	7	1,1
totaal	652	100,0

N.B. : de zeven 'nieuwe rokers' behoren tot de leeftijdsklasse van 11 tot 20 jaar.

Tabel 11. De evolutie van de rookgewoonten over één jaar bij de mannelijke populatie, uitgedrukt in procenten

rookgewoonten	%
gestopt met roken sinds sept. 1973	7,9
rokers september 1974	92,1
ten opzichte van sept. 1973 :	
definitief verminderd	13,6
tijdelijk gestopt of verminderd	6,3
onbeïnvloed rookgedrag	66,7
vermeerderd sigarettenverbruik	4,1
weer begonnen met roken	0,5
nieuwe rokers	0,9
totaal	100,0

Tabel 12. Evolutie van de rookgewoonten na één jaar bij de rokers-populatie van Huise op basis van de antwoorden op de vragenlijst, één jaar na de televisie-uitzending (september 1974) en gedifferentieerd naar het al of niet gekeken hebben naar het anti-roken programma

	n	ongewijzigd** rookgedrag		verminderd sigaretten- verbruik		vermeerdert sigaretten- verbruik en weer begonnen		gestopt met roken	
		n	%	n	%	n	%	n	%
rokers, sept. 1973									
rokers-kijkers	150*	92	61,3	33	22,0	6	4,0	19	12,7
rokers-niet-kijkers	473*	350	74,0	56	11,8	35	7,4	32	6,8
totaal	623*	442	71,0	89	14,3	41	6,5	51	8,2

$\chi^2(3): 17,65 ; p < 0,001$

* De verschillen met de cijfers uit Tabel 10 houden verband met het feit dat een aantal ondervraagden geen precieze informatie kon geven of ze de televisie-uitzending wel of niet hadden gezien.

** Het gaat hier om personen die in september 1974 respectievelijk gelijkaardige rookgewoonten of een minder verbruik van sigaretten hadden dan in sept. 1973, om het even of ze in de tussenperiode al of niet tijdelijk een ander rookgedrag hebben vertoond.

Niet bekend zijn de 'spontane' verschuivingen in deze populatie vóór de actuele enquête. Het gegeven over het aantal ex-rokers nl. 7,6 % (Tabel 4) slaat niet op een één-jaar periode, doch is cumulatief, over een niet gepreciseerde tijdspanne. Uit een onderzoek gedaan in 1967 en in 1970 bij een representatieve steekproef van mannelijke werknemers in een ijzer- en staalbedrijf, was het aantal rokers dat spontaan stopte met roken in de loop van twee en half jaar, 3,2 % (EGKS, 1970).

5. Evaluatie van de TV-uitzending

De evaluatie van het 'impact' van de vernoemde TV-uitzending op de rookgewoonten van de controle-gemeente Huise moet gesteld worden als een 'gerelativeerde' beoordeling. Het is inderdaad zo dat de bedoelde uitzending gevolgd werd door verscheidene belangrijke en meermaals herhaalde commentaren in de geschreven pers.

Het is evident dat zelfs als iemand het programma *niet* heeft gezien, deze persoon beïnvloed kan worden door wat over de uitzending verteld wordt in het huisgezin, in vriendenkring en op het werkmilieu. Een dergelijk gezondheidsgericht programma is daarenboven dikwijls de aanleiding tot het inwinnen van deskundig medisch advies met aldus indirecte consequenties op het rookgedrag, iets wat duidelijk bleek uit de antwoorden op de vragen naar motivering voor de gewijzigde rookgewoonten bij 186 inwoners van de gemeente Huise, die in de loop van het jaar 1973-1974 hun rookgedrag hadden gewijzigd in gunstige zin.

In de enquête werd gepeild naar de voor ondervraagde meest doorslaggevende reden welke werd aangehaald door degene die tijdelijk of 'definitief' met sigaretten-roken was gestopt. Ze zijn samengevat in Tabel 13.

Tabel 13 Motiveringsargumenten tot stoppen met roken (al dan niet definitief) bij 186 personen (Huise)

motiveringsargumenten	in %
- advies gevraagd aan of verkregen van de arts	12,9
- wegens ziekte (al of niet met advies van arts)	20,4
- advies van familieleden of vrienden	22,6
- werkomstandigheden	1,6
- media :	
radio	0,6
TV	18,3
geschreven pers	6,4
- persoonlijke redenen	4,3
- geen informatie	12,9

6. Conclusies

Vooraf moet gesteld dat de evaluatie van het resultaat inzake rook-gedragswijziging één jaar na een éénmalige TV-uitzending over roken en gezondheid — en dit geldt ook voor elk ander medium en programma — uiteraard niet een beoordeling is van de uitzending op zich zelf, maar wel van het zeer complex gebeuren dat in gang wordt gesteld door de TV-uitzending : bespreking en discussie in eigen kring, persartikelen, radiocommentaar etc.

Op de vraag naar de effectiviteit van het beschouwde TV-programma wat betreft het wijzigen van de rookgewoonten in een rurale gemeenschap (Huise), mag worden geantwoord dat een niet onbelangrijke weerklank daarvan te merken is geweest tot één jaar na de uitzending met een duidelijk verschil in het reactie-patroon van rokers-kijkers t.o.v. rokers-niet-

kijkers : de rokers-kijkers reageren, percentsgewijze, tweemaal gunstiger dan de rokers-niet-kijkers, zowel wat betreft het volledig stopzetten van het roken als het verminderen van het aantal gerookte sigaretten. Toch blijft het 'rendement' relatief bescheiden : de volledige rookstop wordt slechts door 12,7 procent van rokers-kijkers gerealiseerd ; 22 % verminderen het gebruik van sigaretten. Alles bij elkaar blijft 65 tot 70 % van de rokerspopulatie, ondanks de aangeboden informatie, vasthouden aan haar rookgewoonten.

De vergelijking van de groepsgegevens per leeftijdsklasse voor 1973 en 1974 (Tabellen 9 en 10) kan, wat betreft de procentuele vertegenwoordiging van rokers, moeilijk de indruk geven dat er een beter resultaat bereikt was in de jongere leeftijdsgroepen dan in de oudere. Van de leeftijdsklasse 11 tot 39 jaar, waren er 48,1 procent rokers in 1973 en 43,8 procent in 1974. In de groep 40 tot 69 jaar was dit respectievelijk 64,8 procent in 1973 en 60,1 procent in 1974.

Samen met de vele andere onderzoeken naar het rookgedrag en de mogelijkheden tot het beïnvloeden van dat gedrag, kan worden geconcludeerd dat het ter sprake komend TV-programma een niet onbelangrijke 'impact' heeft gehad, alhoewel in grote mate slechts een tijdelijke invloed. Het blijft meest

waarschijnlijk dat de motivering tot niet-roken hoofdzakelijk verworven wordt in de jeugdijaren.

Het algemeen besluit van het experiment kan derhalve luiden dat het geëvalueerde TV-programma kan passen in het kader van een 'voortgezette motivering', doch dat hoofdactie van een anti-rookcampagne zich moet situeren in de lagere en middelbare scholen ondersteund door een gelijktijdige actie voor de volwassenen via massa-media en andere informatiebronnen.

Literatuur

Europese gemeenschap voor kolen en staal, Onderzoek naar de prevalentie van ademhalings symptomen en naar de ventilatoire functie bij werknemers in een ijzer- en staalverwerkend bedrijf. Dienst voor hygiëne en sociaal geneeskunde, RU Gent 1970.

PRESTON, S.H., Older male mortality and cigarette smoking, Popul. monogr. Ser. nr. 7. Univ. Californië, Berkeley 1970.

VUYLSTEEK, K., W. EYLENBOSCH & A.M. DEPOORTER, Smoking and chronic nonneoplastic broncho-pulmonary diseases. Publ. Health Reviews II (1973) 215-224.

WAKEFIELD, J., (ed.), *Influencing smoking behaviour. Techn. Rep. Ser. nr. 3.* Union internationale contre le cancer, Genève 1969.

Een aantal vragen die je bij taalgebruik kunt stellen zijn : hoe zit het eigenlijk in mekaar, wat wordt er nu wel en niet gezegd of gesuggereerd, en waarom gebeurt dat juist op die manier ? Onderstaand artikel probeert op deze vragen een antwoord te geven. Bovendien gaat het hier (toevallig) om krantenkoppen over een taalkundig onderwerp dat een groot deel van krantenlezend Nederland en België bezighoudt. Mark BAEYENS is leraar Nederlands (met specialisatie taalkunde) aan het Mollerinstituut te Tilburg, een Nieuwe Leraren Opleiding.

koppensnellen

mark baeyens

Een krant zonder krantekoppen is geen krant. Maar hoe ziet zo'n kop eruit ? Wat wordt er wel en wat niet in gezegd ? Waar dient hij voor ? Aan de hand van een aantal koppen uit de Volkskrant en NRC/HB over een recent onderwerp (ontleden op de lagere school), sug-

gereer ik wat antwoorden op deze vragen.

Een kop kan uit drie delen bestaan : een voorkop, de eigenlijke kop (met het grootste en vetste lettertype) en een subkop, bv. "Advies aan minister : Ont-

leden zinloos op lagere school Werkwoord kost te veel tijd" (VK 17.8). In de Volkskrant bestaan alle drie de koppen op z'n minst uit een voorkop en een eigenlijke kop. In deze samengestelde koppen wordt een betekenisrelatie weergegeven : de voor- of subkop sug-